

GM:5996 Lilla torget, Göteborg omkring 1790, (Konstnär Justus Fredrik Weinberg),
 Bilden är från Göteborgs Stadsmuseum, Carlotta,

BRANDORDNING FÖRR

Göteborgs första brandordning stadfästes år 1639. Enligt denna delades staden in i fyra Fjärdingar, där det skulle finnas en brandmästare samt honom underställda assistenter och rotmästare.

I avsikt att förebygga eldsvådor stadgades bland annat, att ingen fick stryka sitt hus med beck eller tjära. De gamla torvtaken dömdes ut. Att ha koleld eller öppen eld i byggnader utan en skorsten vart förbjudet.

För sotning anställdes en skorstensfejare, och så snart tornet i "Stora kyrkan" (Domkyrkan) blev färdigt, skulle en tornväktare installeras, vilken bl.a. hade att ringa i stora klockan när eldsvåda uppstod. Vid sådana tillfällen skulle ovannämnda brandmästare med sina assistenter och rotmästare komma till undsättning medförande läderämbar, brandhakar, stegar och yxor jämte andra brandsläckningsredskap.

Det ålades stadskaptenen att här anordna vakt vid portar, vallar, bommar o.s.v.

"at huarken dhen som hafuer orsaken waret dher till at elden är löös kommen, eller tiufuar och andre skalkar kunne sig af vägen sticka, nthan dher the sådane bofuar anträffa, skole the them fast taga och föra med sig till dhen Præsident som hafuer at beskaffa med justitiewäsendet".

Den första brandordningen blev så småningom utökad och omskriven.

Helt nya utarbetades senare och det tillkom tid efter annan genom magistratens försorg dessutom diverse föreskrifter gällande brandskyddet, vilka var fristående utanför brandordningen.

En justering gjordes i brandordningen år 1665 som gällde 4 brandmästare och 24 assistenter och även en förordning tillkom som styrde upp förvaringen av de kringspredda brandredskapen som nu skulle samlas i avsedda förråd under brandmästarens uppsikt.

De redskap man hade till sitt förfogande för brandsläckning var ursprungligen mycket enkel. Dels skulle staden hålla sig med viss utrustning själv, och dels skulle varje husägare vara försedd med eget (en stege, en brandhake å 12 alnar, en yxa, två läderämbar och en vattentunna för varje fastighet).

Av offentliga medel inköptes brandmateriel första gången år 1639, och bestod av 5 stycken brandstegar samt några läderspänner. Enligt brandordningen föreskrevs även inköp av större vattensprutor.

"Staden uthi synnerhet skall hafua sine serdeles brandtinstrumenter effter lag, och dhess förutan uthlofuar Magistraten at wilia förskrifua een eller två stoore wattusprutor som nu i fremmende land bruklige äre uthi stoore eldz-nöder".

Det dröjde förmodligen inte lång tid innan dessa sprutor blev inköpta från utlandet.

En viktig del i den förebyggande verksamheten mot brand i äldre tider var, såväl som nu, att ha ordning på eldstäder och rökgångar.

Redan år 1624 blev, på magistratens befallning, en muraremästare anmodad att kontrollera samtliga skorstenar i staden och år 1639, anställs den första skorstensfejaren. Det visade sig svårt att finna en yrkesmässigt utbildad i landet. Till detta anställdes då en mästare från Tyskland 1666.

Lönen skulle vara 100 riksdaler per år. Man hade dessutom beräknat ytterligare tillskott, genom en särskild avgift för varje verkställd sotning.

Det sista slog emellertid alldeles fel, eftersom borgarna inte brydde sig om att låta sota sina skorstenar, och än mindre var de villiga att betala något arvode till sotaren.

Under åren efter uppkom därför en hel del stridigheter mellan magistraten, som försökte gynna skorstensfejaren, och borgerskapet. Det hela slutade med att sotarmästaren rymde fältet.

Snart nog visade sig dock faran av den uteblivna sotningen, vilket medförde att brandmästarna, i en skrivelse till rådet den 24 april 1678, gjorde en framställning om att en god skorstensfejare måste anskaffas från utlandet.

GM:1452 Göteborg från Järnvågen Akvarell ca 1790

(Göteborgs Stadsmuseum)

GM:18776 Göteborgsvy från början af 1700-talet. Reprod. af Anders Hedenberg Göteborgs Stadsmuseum

Först genom 1748 års brandordning blev det bättre ordnat med sotningen. Bestämda sotningsterminer fastställdes för särskilda objekt.

I forna dagar fanns det inte någon poliskår som vakade över stadens lugn och säkerhet i Göteborg. Detta var i stället anförtrott åt stads- och brandvakterna. Stadsvakten utgjordes av indelta soldater ur Älvsborgs regemente och för brandvakten svarade borgerskapet. Dessa båda institutioner hade ursprungligen ett gemensamt corps de garde (logement vid högvakten) till sitt förfogande, men då olägenheter visade sig här, lät magistraten år 1703 inreda var sitt vaktrum åt dem i det nybyggda Stadshuset "Publique-Huset" vid Stora torget, numera Gustav Adolfs torg.

Brandvakten hade till huvuduppgift att noga kontrollera om någon rök, os, gnistor eller andra tecken till brandfara kunde upptäckas, men skulle även kontrollera, att tornvaktarna vid varje klockslag ropade i brandlurarna, samt dessutom avvärja slagsmål, stölder, inbrott och annat ofog.

Efter eldsvådan år 1746 blev borgarna och rikets styrande mera betänksamma. Regeringen bestämde att tomterna i den avbrända stadsdelen skulle bebyggas med stenhus. Till detta tillät man att holländskt murtegel fick införas tullfritt. Senare medgavs för dem som av ekonomiska skäl inte kunde bygga i enlighet med denna bestämmelse att avbrända tomter även fick bebyggas med korsvirkeshus, förmodligen då reveterade med murbruk.

Den gamla brandordningen ansågs föråldrad och en ny stadfästes den 22 september 1748. Enligt denna delades staden in i fem kvarter och i vart och ett av dessa skulle det finnas ett brandmästerskap eller sprutlag med brandredskap. Förutom en brandmästare hörde till varje lag: en vice brandmästare, tre strålförare, två rotmästare och två sprutlagare, jämte så mycket arbetsmanskaper av slanghållare och ösare vid vattenkaren, som kunde anses nödvändigt utefter varje sprutas storlek.

Med 1748 års brandordning befriades borgerskapet från den föga angenäma nattjänsten, i stället övertogs denna av en särskild vaktkår. Vaktkåren hade att patrullera inom varje kvarter med två man mellan kl. 10 på aftonen till dess revej gick på morgonen.

Vaktarna skulle alltid följas åt, där stadsvakten var försedd med en skramla i bältet och en brandsax i handen och brandvakten hade en yxa och ett läderämbär samt en tänd lykta, när det var mörkt.

Vid varje helt klockslag ropade brandvakten långsamt:

***"Från eld och brand, från fiendens hand,
Beware Gud vår stad och land"***

- tilläggande vad klockan var slagen.

Utrustningen bestod av sammanlagt 6 större sprutor, 16 mindre, 18 brandsegel, 14 kar eller tunnor, 100 brandyxor, 200 läderämbär. Allt detta förvarades i stadshuset vid Stora torget.

Det fanns även en del brandredskap på andra ställen vilka var förvarade för brandmästarnas räkning. Dessutom var varje husvärd skyldig att hålla med brandredskap på sin gård likt tidigare.

"hwilka Gud med större förmögenhet wälsignat hafwer, såsom ock bryggare, bagare och sådane, som bruka stark eldning, förse sig med en eller flere wattu-handsprutor, men de, som än förmögnare äro, äfwen ock hålla sig brandt-segel"

Den nya brandstadgan hade ungefär samma regler som den gamla med larmtrummor, massuppbåd, klockringning, kanonskott, vattenkörning o.s.v.

För att förebygga oordning eller att de olika sprutlagen vid "Brandt-huset" eller eldstället skulle blandas ihop, erhöll envar, som var indelad till sprutlag, en bricka, utvisande resp. sprutas nummer, att bäras på bröstet.

Dessutom hade befäl sina särskilda kännetecken. Dessa utgjordes för brandmästarna av så kallade sprutmössor enligt viss modell. Vice brandmästarna och rotmästarna hade stänger, som för de första var blå och gula och för de senare röda och vita i snedlöpande ränder.

Strålförarna och sprutlagarna var iförda svarta läderrockar. Utanpå dessa hade strålförarna brandgula skärp samt sprutlagarna röda bindlar på vänstra armen.

När brandredskapen skulle tas ut vid en eldsvåda, ställde brandmästarna upp sina sprutlag vid "Brandthuset" och avmarscherade sedan till eldstället enligt följande ordning.

Först gick brandmästaren själv. Härefter kom förste strålföraren med en del av slanghållarna och pumparna, vilka bar brandstegarna med dessas tillbehör samt handsprutorna. Därefter följde andre strålföraren jämte nödvändigt antal slanghållare, pumpare och ösare, vilka drog sprutan och vattenkaren. På vardera sidan om sprutan gick en sprutlagare. Härnäst i ordningen marscherade tredje strålföraren med den övriga delen av manskapet, bärande på brandhakar och läderämbären. Till sist avslutades truppen av vice brandmästaren och rotmästarna och dessa hade att se till, att allt gick ordentligt tillväga.

Tyska kyrkan / Christinae kyrka

Det första Träkapellet från 1624 blev med tiden bristfälligt och år 1634 lades grundstenen till en ny kyrka.

Kyrkan invigdes den 12 november 1648. Denna kyrka fick nu namn efter den person som flera gånger skänkt pengar och beviljat privilegier till kyrkan, drottning Christina.

Kyrkan var nästan färdigdekorerad, det saknades bland annat tornets kopparbeklädnad, när branden den 10 maj 1669 ödelade den helt. Tack vare rika gåvor kunde återuppbyggandet av denna kyrka påbörjas direkt.

Den 14 januari 1746 drabbades staden av ännu en storbrand och den tredje kyrkan härjades svårt, men skeppets murar kunde återanvändas. Kyrkan stod färdig år 1783 och räknades då som stadens mest imponerande byggnadsverk.

*Bild: GhmD:4418 Tyska kyrkan ifrån 1730-talet
Hämtad ur boken En kort beskrifning öfwer Götheborg
av Eric Cederbourg från 1739.*

När eldsvåda bröt ut, ålåg det den patrullerande brandvakten att tillkännage detta med sin brandskramla. Grannarna skulle varna varandra med höga rop. I kyrktornen klämtade tornväktaren med stora tornklockan. För att tillkalla avlägset boende folk avfyrades larmskott från de båda kanonerna på Stora torget utanför högvakten samt från bastionen vid Stora Bommen. Dessutom tågade garnisonens trumslagare genom stadens gator och gränder med sina larmtrummor.

Utbröt det en eldsvåda i Masthugget och Majorna varskoddes detta genom larmskott från en uppställd kanon vid Stigberget.

Högsta befälet vid eldsvådan utövades av landshövdingen om denne var *"frisker och i staden"*. Närmast under honom stod politieborgmästaren, som dock borde flitigt rådföra sig med de övriga vid elden tillstädeskommande ämbetsbröderna.

Även en hel del andra befälspersoner måste infinna sig vid eldstället, såsom exempelvis; överkommendanten, kommandanten, platsmajoren, stadsingenjören och stadsfiskalen. Officerare och underofficerare skulle som adjutanter och ordonnanser, en del beridna och andra till fots, anmäla sig för vederbörande befälhavare. Garnisonens trupper uppställdes och avlämnades, artilleriet på dettas tyggård, överste Rutensparres regemente på Ekelundstorget, överste Hessensteins regemente med livbataljonen i bastionen "Gustavus Magnus" samt den andra bataljonen i bastionen "Carolus Rex". Fortifikationens hörande officerare, civilbetjänter, mästare, vallsättare och extraordinarie hantverkare skulle strax infinna sig på fortifikationens tyggård.

Även de olika skråna hade sina bestämda samlingsplatser, varifrån man under befäl av respektive åldermän begav sig till eldstället.

Vattentunnorna körde genom gatorna. Rapportryttare sprängde fram på löddriga springare. Kommandoropen ljöd. Det var ett förskräckligt oväsen, och under tiden jämnades vanligtvis det ena huset efter det andra med marken.

Hade eldsvådan väl fått fäste, så spred den sig också tämligen obehindrat, tills slumpen eller en mild försyn behagade stoppa den vid någon tvärgata.

När branden väl var släckt, eller brunnit ut, och faran var över, gick glädjemusiken runt i staden och spelade i förtjusning att elden var släckt. Men fastighetsägarna, som det brunnit för, eller de som hade blivit hemlösa efter branden, tyckte nog inte att det var så lustigt.

Brandordning för Staden Göteborg anno 1805

Efter branden på Otterhällan infördes en ny "brandordning" 1805, som indelade Göteborg i nya kvarter, inom kanalerna. Varje kvarter skulle hålla sig med egen vattenspruta och nödvändiga brandredskap. Brandvakten skulle bestå av 64 man, till en kostnad av 4.394 riksdaler per år.

Vattenförsörjningen till brandsprutorna hade tidigare skötts genom "langning" i pytsar, från kanalerna till brandplatsen – det kunde vara langningskedjor på upp till 400 man, vilket förstås resulterade i att hinkarna oftast kom fram halvtomma!

De nya reglerna föreskrev att vattnet till sprutorna skulle köras fram i tunnor från kanalerna. Man premierade också den som snabbast levererade vattnet, vilket medförde att det blev kappkörning med hästarna och gjorde att även detta slutade med stort spill!

På 1600- och 1700-talen begränsade sig brand-synerna huvudsakligen till att se till att varje husägare höll sig med föreskrivet antal stegar, vattenämbar, svabbar, handsprutor o. s. v.

1805 års brandordning innehöll en massa andra bestämmelser angående brandsynen. Denna skulle i vart och ett av stadens kvarter förrättas i närvaro av en rådman jämte stadsfiskalen såsom kärende, samt av de där boende, brand- och vice brandmästarna, en murarmästare och en sotarmästare. Det ålåg dem att göra besiktningarna med flit och stränghet.

Var exempelvis ett hus fallfärdigt, *"skulle de, som brandsynerna förrätta, taket därå straxt låta av-rifva, och målet hos Magistraten genast angifva"*

Brandsynen var nog också till en början rätt så fruktad, men snart fann man på medel att blidka de stränga herrarna i deras tjänsteutövning. När dessa väntades, dukades det till kalas i husen eller trädgårdarna, då varken mat eller dryck saknades, i synnerhet inte det senare. När synemännen så gått från den ena gården till den andra under riklig traktering, sågs nog till sist alla brister och skavanker i en annan dager än den verkliga.

Att detta trakteringssystem varit rätt utbrett, förstår man av att där någon i forna dagar då kom raglande gatan fram i överförfriskat tillstånd, kallades detta av folkhumorn för att vara ute och "gå brandsyn".

Brandsyn tillhör sedan länge en svunnen tid, och att dagens *Tillsyn* utförs på ett helt annat sätt, behöver väl knappast nämnas.

Kungl. Maj:t fastställde den 28 maj år 1830 en ny brandordning. Här har beviljandet av ansökan om att få bilda Göteborgs Frivilliga brandkår en viss betydelse, där deras verksamhet tog sin början 1832, Det tillkom även ett tillägg den 25 mars 1834 som gällde den frivilliga bärgningskåren.

Under Frivilliga brandkårens tid upplöstes den gamla brandvaktskåren år 1844.

I brandordningen från 1861 delades staden och förstäderna in i sju branddistrikt och kort därefter omorganiserades det kommunala eldsläcknings-verket. Den nya kåren startade sin verksamhet 1862.

En ny brandordning antogs år 1864, enligt vilken det skulle finnas fyra brandstationer i staden. Stadshuset, Stampen, Haga samt en i Redbergslid, vilken byggdes påföljande år. Tornväktaren i Kristine kyrka hade skyldighet att klämta enligt given föreskrift, när eldsvåda inom stadens område yppades, samt att han skulle åt den sida, varifrån elden syntes, hänga ut flaggor om dagen och under mörker brinnande lyktor av olika färg.

Vid eldsvåda inom staden skulle klämtning ske med fem slag, flaggornas och lyktornas färg var vit. För Stampen och Redbergslid fyra klämtslag, färg grön. För Haga och Hagaheden tre klämtslag, färg röd. För Pustervik, Masthugget, Majorna och revieret två klämtslag, färg blå. För området mellan Fattighusån, Mölndalsån och Hagaheden samt inom Galgkrogarna, ett klämtslag, färg brandgul.

Med 1871 års brandordning försvann de ryktbara larmskotten från Högvakten vid Gustav Adolfs Torg. Ur denna brandordning kan även följande nämnas:

"Vid vakthållning uti kyrkorna skall sorgfälligt utkik från vaktornen hållas. Så snart eldfara bemärkes telegraferar tornvakten genast härom till närmaste brandstation, varjämte klämtning i tornen äger rum, när brandchefen så bestämmer."

Att man inte fick klämta i klockorna innan brandchefen givit sitt tillstånd kan ha sin förklaring. Under de långa passen i kyrktornen fick ibland "gubbarna" hallucinationer och i helt oskyldiga ting såg de många gånger en verklig eldfara och så började den stora klockan att ljuda.

Den nya kåren visade sig snart överlägsen, med bättre materiel och organisation, vilket gjorde att den Frivilliga brandkåren upplöstes år 1871.

Den 1 juli 1872 fick Göteborg sin yrkesbrandkår, *landets första*, vilken i stort hade utformats under den halvfasta kåren tid.

År 1875 utkom nästa brandordning för Staden Göteborg och dess förstäder.

Texten är hämtad ur;

Det gamla Göteborg, första delen, C.R.A. Fredberg,

Brandväsendet, Erik Nicander

Från tornväktartid till modern räddningstjänst, Bertil Söderberg